

УДК 130. 2

І.М. БОНДАРЕВИЧ (кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії)

Запорізький національний технічний університет, Запоріжжя

E-mail: bondarevich@bk.ru

МОДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І ПОСТМОДЕРНІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ

Досліджується еволюційна хода самовизначення людини європейської цивілізації. Проаналізовано мету премодерних і модерних пошуків ідентичності та процесуальність постмодерних ідентифікацій. Визначено перспективу їх діалектичного синтезу.

Ключові слова: міфологія, міфологеми, ідеологеми, самоідентифікація, ситуативний характер постмодерних ідентифікацій.

Вступ

Соціально-економічні, політичні, державотворчі процеси в сучасному українському суспільстві актуалізують питання ідентичності. В науковому дискурсі представлені різні підходи до його розв'язання: національний, культурний, політичний і т ін. Перспективи ж дослідження пов'язані із усвідомленням сутності ідентифікації людини на кожному історичному етапі розвитку суспільства.

Мета статті – дослідити процес самовизначення людини європейської цивілізації, змодельовавши його в історичній перспективі

Обговорення проблеми

Пошуки ідентичності в епоху премодерну визначені метою утримання зв'язку з колективним підсвідомим. У цьому процесі очевидною є провідна роль міфології, яка відкриває шлях до несвідомого, транлює образи сприйняття наших пращурів. Будучи одночасно і формою сприйняття докільля у всіх його вимірах і зведенням архетипів, міфологія дозволяє винайти Належне, пов'язуючи Сучасне і Минуле у Вічність. Останнє надає, за словами Еріка Еріксона, відчуття наступності і цілісності, які надихають до життя, і, в цілому, дозволяють говорити про психолого-терапевтичну місію міфологічного.

Конкретна міфологія являє собою проекцію глибинних психічних комплексів певного етносу, що виринають з тваринно-організменних глибин колективної психіки і піддаються етносом-творцем специфічним метаморфозам. Тож, долучаючись до царини міфологічного, людина не тільки сягає автохтонного шару свого етносу, а й усвідомлює зв'язок з колективною психікою, тамує нестерпну самотність, ототожнюючи себе з могутнім корінням, відкриває Вічність. Цей терапевтичний ефект і характеризується як винайдена ідентичність.

Інший, знов таки, премодерний спосіб знаходження власної ідентичності у різних ступенях усвідомлення можна зустріти в культурі

будь-якого народу, але у більш систематизованому вигляді – в китайській культурі. Це стратагемне мислення [3] – вміння знаходити нестандартні, непередбачувані рішення. Завдання стратагемної науки полягає у спрямуванні спостереження людини, постійному пересуванні її точки зору у напрямку до закулісної, що, врешті решт, дозволяє відкрити нове в давно знайомому. Метою цих занять є відкриття нових варіацій діяльності. Стратагеми постають ефективним засобом уникнення стереотипів, дозволяючи вивільнити індивідуальні здібності, ідентифікувати власний творчий хист, тобто самоідентифікуватись. Отже, якщо міфологічне прокладає шлях пошуку ідентичності через ототожнення себе з Вічністю в поверхневих, етнічних і глибинних, загальнолюдських, тваринно-організменних шарах колективного підсвідомого, то стратагемне спрямовує пошуки ідентичності через ототожнення із хистом власної самосвідомості.

Сутність ідентичності премодерного гатунку полягає у суміщенні в єдине: множинного і одиничного, загальнолюдського, навіть загальнобіологічного, і індивідуального. В цьому сенсі міфологічне і стратагемне сповнюють одне одне, а про повну міру набуття ідентичності можна говорити як про їх гармонійне сплетіння. Згадаємо обряд ініціації, після якого підліток дорослішав і відразу ставав повноцінним членом племені, отримуючи нове ім'я. Випробування, які пропонувалися, з одного боку були дуже тісно пов'язані із традиційними заняттями, цінними для виживання знаннями і навичками, але вправність підлітка не в останню чергу залежала від його кмітливості, вміння нестандартно вирішити ситуацію.

Міфологія і стратагемна наука є артефактами культури премодерну. В епоху модерну виникають нові варіації пошуків ідентичності. Їх характерною ознакою є те, що з міфологією вони пов'язані лише опосередковано – через образи, які ведуть своє походження з міфологічного досвіду. Модерн являє ідеологеми – впорядковані ідеї, що мають непомітний на перший погляд, завуальований раціональною артикуляцією зв'язок з образами колективного підсвідомого. Такими є креаціоністські релігії (напр. – християнство, іслам), соціальні утопії (напр. – Місто Сонця, Країна Какань) і політико-ідеологічні побудови (напр. – добрий цар, світле комуністичне майбутнє). Зрощені на тлі образу Цілого, що без сумніву має міфологічне походження, вони мають потужний потенціал – здатність тривалий час маркувати параметри суспільної свідомості.

Українська культура зберігає ідеологеми, зв'язок яких з міфологічним пластом є достатньо очевидним. Так впродовж XV-XVIII століть оформлюється ідеологема сродності. Клірик Острозький (XVI ст.) наполягає на необхідності самореалізації людини в земному світі шляхом розвитку закладеного в ній Богом таланту; Спіфаній Славинецький (кін. XVI–XVII ст.) обстоює організмичну цілісність світу і єдиний ланцюг буття, в якому світ людини (мікрокосм) віддзеркалює макрокосм; Каліст Сакович (1578–1647рр.) найвищою цінністю визнає людину-мікрокосмос; Григорій Сковорода (1722–1794рр.) укладає теорію сродної праці. Ідеологема

Модерна ідентичність і постмодерні ідентифікації: еволюція самовизначення

сродності як система уявлень, думок зіждеться на великозначимих образах Роду і Всесвітньої Любові, що укорінені в міфології стародавніх слов'ян.

Економічний розвиток і соціальні катаклізми першої половини ХХ століття обумовили появу ряду нових ідеологем: «конкордизм» Володимира Винниченка як творення щастя із досвіду щастя; «кларнетизм» Павла Тичини як зосередженість на дусі життя, який перейнятий енергійними світлоритмами ідеї всеєдності, творить поетичну гармонію сфер на рівні космогонічних концепцій і втаємничує органічну єдність «мікрокосму» та «макрокосму» в істину Вічно Сутнього; «азіатський ренесанс» Миколи Хвильового як велике духовне відродження азіатських країн, яке створить міжнародний контекст для відродження України, розмикання лабетів гегемонізму, причому квінтесенція досвіду Європи (найкращі зразки – Й. Гете, Ч. Дарвін, Д. Байрон, І. Ньютон, К. Маркс і інші) має стати першою фалангою українського месіанізму. Вищезазначені ідеї також мають сягаючий в глибину тисячоліть зв'язок із старослов'янським світоглядом і його засадничими принципами – Роду і Всесвітньої Любові, що визнаванні як основа. Ідеологеми пізнього модерну значно меншою мірою пов'язані із міфологічними образами. Вони покликані до життя загостренням соціальних відносин і ґрунтуються безпосередньо на сучасних авторитетах. Локалізовані в сучасному просторі, вони майже не затребують історичного коріння. Моделями таких варіацій постає стратова, чи класова ідентичність. Її мета може бути сформульована наступним чином: стати таким як ... ; постійно доводити свою належність до ...; жити як і ...; як потрапити до ...

Важливо зауважити, що соціальні зразки сучасності постають фактором, нівелюючим роль міфологічного. Останнє поступово витискується, залишаючи лише уявлення про сакральність, архетипічність, автентичність, тобто зняті значення. За таких умов змінюється і самоідентифікація людини. Людина модерну достатньо спритно оперує своїми уявленнями – з'являється можливість структурувати часо-простір свого життя на зразок загальнолюдського (сакрального-профанного), що не може не вплинути на результат ідентифікації із власною самосвідомістю. Взагалі, накопичуючи самовпевненість щодо власного розуму, людина модерну не дуже оглядається на історичне коріння, вона готова починати відлік з себе. Так виникає феномен особистісних міфологем, феномен автономного самовизначення параметрів індивідуальної свідомості. Дослідниця індивідуально-міфологічного хронотопу Ангелова А. О. [1] аналізує ситуацію духовної кризи головного героя драматичної поеми Л. Українки «У пущі» і знаходить її причину в дезгармонізації індивідуально-міфологічного часопросторового континууму. В поемі події розгортаються як трагічні наслідки особистісної міфологеми головного героя Річарда Айрона, що разом із громадою пуритан кидає стару гріховну Європу заради нової землі, де має надію здійснити свої мрії. Справа в тому, що Минуле життя – період навчання у Венеції, становлення його як особистості та художника, набуває для Річарда статусу міфологічного, сакрального часу Вічності, статусу першопричини. Сакральний час, витискуючи профанний,

повертається до Річарда в моменти творчого натхнення. Сакральне минуле обумовлює його майбутню життєву перспективу: для Річарда жити – означає творити. Але відсутність розуміння його творчості серед оточуючих штовхає до створення особистісної міфологеми. Не пам'ятаючи реальних подій «італійського» життя, художник власним інтелектуальним зусиллям замінює їх ідеальними образами. Тепер Венецію, де він розчинявся у світі творчості, він згадує як чарівне, ідеальне місце. Але для Річарда вже неможливо повернутися в минулий «досконалий світ». Усвідомлюючи це, він відмовляється від подорожі в країну втрачених можливостей. Попереду у Річарда лише безславний кінець. Він заперечує християнське посмертне спасіння душі та райське життя, втрачає віру в майбутнє: «Нема у тьмі ні впину, ні дороги, нема й мети... до краю доборовся...».

Висновки

Премодерна і модерна ідентичність позиціонують досягнення мети: ототожнення із світовим корінням і власною самосвідомістю. Причому пізній модерн виявляє все меншу здатність людини сягнути психічного досвіду своїх пращурів, і як наслідок – обміління цих спроб у класовому шарі, або їх імітація в особистісних міфологемах. Ситуація, що так складається, характеризується як криза модерних пошуків ідентичності.

Епоха постмодерну озивається в соціальній сфері рухом двох зворотньооспрямованих процесів – глобалізації й індивідуалізації. Відомий аналітик постмодерного суспільства З. Бауман [4: 176-192] зауважує, що ідентичності, навіть як поняттю, в постмодерні, немає місця. П'єр Бурдьє пояснює цей факт «суцільною невизначеністю», перед обличчям якої опинилася людина постмодерну. На думку цих мислителів, сьогодні дуже важко визначитися з тими питаннями, які були відправними пунктами у пошуках модерної ідентичності, а саме – з цілями. Ситуаціям, де засоби досягнення не є стабільними, людина ще може дати ради, та коли так само характеризуються і цілі людину очікує фрустрація. Невизначеність із цілями (куди йти? – ким бути?) призводить до замкненості людини, деполітизації і сурогатної трати часу. Тому вищезгадані автори зауважують, що про ідентичність (в модерному значенні) не може бути мови. Ідентичність як досягнення мети воз'єднання з психічними досвідом пращурів (премодерна варіація), як стратова приналежність (модерна варіація), тобто «колективне страхування від індивідуальних страхів» сьогодні неможлива. Скоріш за все треба говорити про процеси (перебіг) ідентифікацій в житті сучасної людини.

З. Бауман зауважує, що причини сучасної невизначеності пов'язані із втратою значень: прогрес, заперечуючи старе, «згризає» історію, внаслідок чого людина лишається без коріння, а історичні здобутки, втрачаючи зміст, залишають свої пусті форми. Прикладів, насправді, чимало: розвинуті країни декларують ідею стабілізації міжнародних відносин і в той самий час є постачальниками зброї в зони конфліктів; модерні ідеали свободи трансформувалися в свободу капіталу, причому державна влада залишилась локальною, а світовий капітал став глобальним; стратову чи класову

Модерна ідентичність і постмодерні ідентифікації: еволюція самовизначення

ідентичність сьогодні годі шукати – нерівність стала міжконтинентальною, міждержавною, внутрішньосоціальною; ідеї зиску, здорового глузду, яких варто триматися, теж залишаються незатребуваними – їх неможливо вирахувати, бо сьогоднішні користь і здоровий глузд загрожують обернутися завтрашнім нещастям.

Одночасно автор наполягає на тому, що постмодерні ідентифікації пов'язані із прийняттям невизначеності, визнанням нерівності, гнучкістю людини в умовах хаосу, швидкістю її реакцій і дій та неприв'язаністю до будь-чого, вмінням змінювати рамки і сміливістю робити вибір та відповідати за його наслідки.

Цікавим є те, що дослідники постмодернізму по різному оцінюють результати постмодерних ідентифікацій. Негативну характеристику отримує «фрагментований суб'єкт», що не має стабільних ознак: у нього відсутнє почуття внутрішньої самототожності; він не в змозі чітко ідентифікувати ні самого себе, ані себе – з представниками інших соціальних груп і спільнот; його поведінка здебільшого залежить від ситуації. Ж. Лакан з цього приводу зазначає, що «Я» такої людини завжди знаходиться у пошуках самого себе, тому воно ніколи не може бути визначене, а здатне бути представленим лише через «Іншого». Тож, пізнати людську самість, істинне єство – неможливо, адже його відсутність прикрито «масками». Така собі антропологічна варіація агностицизму – постмодерне запозичення у скептиків доби еллінізму.

Позитивне оцінювання результату постмодерних ідентифікацій акцентує набуту здатність людини безболісно переживати свою сучасність і досить легко пристосовуватися до неї. Така людина більше стурбована якістю життя і широкими можливостями самовиразу, саморозвитку, прагненням досягти успіху в соціальному плані, але найбільше – потребою захистити цінності індивідуального, приватного життя, індивідуальне право на автономність, невтручання суспільства у свої справи. Тож, головним тепер виявляється не матеріальне і тілесне, а духовний, внутрішній світ і його розвиток, формування душевних потреб і прагнення до емоційного комфорту. Максима індивідуальної свободи спрямовує прагнення людини «бути зі своїми, серед своїх». Зростає роль спілкування, що стає альтернативою державі, яка втрачає свої позиції на користь міжособистісної взаємодії.

У будь-якому разі, протилежні характеристики постмодерних ідентифікацій окреслюють фарватер, в якому рухаються ці процеси. Варіацій, звісно, на порядки більше. Дослідники лише окреслюють їх межі – від руйнівної до ефективної. Для нашого дослідження важливо усвідомлювати характер постмодерних ідентифікацій. Він є ситуативний, одномоментний, зовнішньоспрямований. В цьому сенсі постмодерна ідентифікація постає як антитеза модерній ідентичності і зрощеній нею етиці антропоцентризму. Перша неодмінно оновить людину, яка вперто не бажає змінитися, незважаючи на те, що загальний стан світу постійно погіршується. М. Хайдеггер висловлює з цього приводу наступне: відмова

від цінностей модерну з'являється не від бажання сліпої руйнації і не від суєтного прагнення до оновлення, а від необхідності надати світові такого смислу, який не принижує його до ролі прохідного двору в певну потойбічність [5: 16].

Перспективи подальших наукових досліджень

Концепції модерної ідентичності і постмодерних ідентифікацій дозволяють збагнути різницю між життям людини і життям у світі. Останнє являє підставу для діалектичного синтезу мети і процесу на користь гармонізації життєвих стосунків. Відчуте і вгадане в міфологемах і стратагемах премодерну тривалий час виконувало роль життєдайної основи для людини, але розвиток абстрактного мислення неминуче приводить до її втрати. Спазматично шукаючи терапевтичного ефекту в ідеологемах (модерні варіації ідентичності), людина «розраховується» за опозиційне ставлення до світу. Це протиставлення, раціонально обґрунтоване модерном, відоме як суб'єкт-об'єктна парадигма: вона його пізнає, підкорює, опановує, використовує... і т. ін. А потім шукає порятунку – людині зле від негармонічних стосунків. Постмодерні варіації ідентифікації пов'язані із налаштуванням людини на співвідчуття, порозуміння і співжиття зі світом, акцентуючи якраз те, чого не вистачало в «модерних» відносинах людини і світу. Треба було дійти до абсурду свого становища (проблема людини, антропоцентризм, індивідуалізм, егоїзм), щоб зрозуміти чого саме не вистачає. Постмодерні ідентифікації варто розглянути як можливість для людини укорінитися в динамічному і процесуальному світі, сповнити велику нестачу. Зважимо перспективи, що відкрились: перед сучасною людиною постало завдання діалектичного синтезу модерного самовизначення суб'єкта в часі (знаходження свого глибинного коріння) з постмодерним просторовим самовизначенням (знаходження свого ситуативного місця), синтезу, що дозволить гармонізувати життєві стосунки.

Список використаної літератури

1. Ангелова А. О. Руйнація та духовна криза особистості (на прикладі драматичної поеми Лесі Українки «У пущі») : Матеріали міжнародної наукової конференції [«Міфологічний простір і час у сучасній культурі»], (Київ, 12–13 грудня 2003 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?DETAIL=3425>
2. Горський В. С. Україна на порозі планетарної цивілізації / В. С. Горський // Практична філософія. – 2001. – № 2. – С. 214–220.
3. Зенгер Х. Стратагеми. О китайском искусстве жить и выживать [в 2-х т.] / Харро фон Зенгер; [пер. з немец. А. В. Дыбо, А. Д.Гарькавый]. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 512 с; 1024 с.
4. Бауман Зигмунт. Индивидуализированное общество / З.Бауман; [пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева]. – М.: Логос, 2005. – 390с.
5. Постмодернизм и культура: Материалы «круглого стола» // Вопросы философии.–1993. – № 3. – С. 16.

REFERENCES (TRANSLATEO & TRANSLITERATED):

1. Angelova A.O. Ruyinatsia ta duhovna kryza osobystosti [Destruction and spiritual crisis of personality]: materialy mignarodnoi naykovoї konferentsii «Mifologichnyi prostir i chas v sychasnyi kulturi» (Kyiv, 12-13 grydnya 2003 r.) [Elektronnyi resyrs] – Regim dostupy

: <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?DETAIL=3425>

2. Gorskyi V.S. Ukraina na porozi planetarnoi tsivilizatsii [Ukraine is on the threshold of planetary civilization] / V.S. Gorskyi. – Praktychna filosofia. – 2001. – № 2. – S. 214-220.

3. Zenger H. Stratagemy. O kitayskom iskysstve gyty i vygivaty [Stratagem. About the Chinese art to live and survive]. – M.: Eksmo, 2004. – 512 s.

4. Bauman Zygmunt. Individyalizirovannoe obshestvo [Individualized society] / Z. Bauman. – M.: Logos, 2005. – 390 s.

5. Postmodernizm i kylytura [Post-modernism and culture]: «Materialy kryglogo stola» // Voprosy filosofii. – 1993. – № 3. – S. 16.

И. Н. БОНДАРЕВИЧ

Запорожский национальный технический университет, Запорожье

E-mail: bondarevich@bk.ru

МОДЕРНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ПОСТМОДЕРНЫЕ ИДЕНТИФИКАЦИИ: ЭВОЛЮЦИЯ САМООПРЕДЕЛЕНИЯ

Исследуется эволюция самоопределения человека европейской цивилизации. Анализируется цель пре-модерных и модерных поисков идентичности, а также процессуальность постмодерных идентификаций. Определена перспектива их диалектического синтеза.

Ключевые слова: мифология, мифологемы, идеологемы, самоидентификация, ситуативный характер постмодерных идентификаций.

I.BONDAREVYCH

Zaporizhzhya National Technical University, Zaporozhye

E-mail: bondarevich@bk.ru

MODERNITY AUTHENTICATION AND PROCESSES OF POSTMODERNITY AUTHENTICATION: EVOLUTION OF SELF-DEVELOPMENT

The evolution of self-determination of man of European civilization is investigated. The aim of beforemodernity and modernity searches of authentication, and processes of postmodernity authentications is analysed. The prospect of dialectical synthesis of them is certain.

Key words: mythology, mythologemes, ideologemes, self-definition, situational character of postmodernity authentications.

Стаття надійшла до редколегії 28.01.13

Прийнята до друку 04.02.13

Рецензент: к.філософ.н., доц.Калюжний В.С.